

Aida Muheljić, Saša Drače

POSLJEDICE GOVORA MRŽNJE: PREGLED EMPIRIJSKIH STUDIJA

Govor mržnje prisutan je u gotovo svim sferama društvenog života. Njegovim proučavanjem bave se stručnjaci različitih disciplina poput lingvistike, komunikologije i psihologije, koji su ponudili vrijedne teorijske i konceptualne spoznaje o samom fenomenu. Iako postoje brojni radovi na ovu temu, većina ih je fokusirana na terminološko određenje samog konstrukta i analizu njegove zastupljenosti u društvu, pružajući malo ili nimalo uvida u posljedice koje ovaj fenomen ima za pojedinca i društvo u cjelini. Stoga je cilj ovog rada prikazati najrelevantnije spoznaje do kojih su došli istraživači. Za razliku od drugih oblika diskriminacije koji su indirektni (npr. neravnopravan položaj pripadnika nekih manjinskih grupa u društvu), govor mržnje predstavlja direktnu diskriminaciju čiji je cilj izravno nanošenje štete, te je proučavanje afektivnih, kognitivnih i bihevioralnih reakcija ljudi od izuzetnog značaja. U radu je napravljena sinteza naučnih publikacija koje su se bavile empirijskim proučavanjem ovog fenomena te su navedena ograničenja dosadašnjih studija uz određene smjernice i preporuke za buduća istraživanja.

Ključne riječi: *govor mržnje, diskriminacija, posljedice izlaganja govoru mržnje*

UVOD

Govor mržnje, u literaturi poznat i kao “verbalna agresija” ili “štetni govor”, prisutan je u gotovo svim sferama društvenog života. Prema izvještaju Američkog nacionalnog instituta protiv predrasuda i nasilja, oko 70% studenata pripadnika manjinskih grupa izvještava o nekom obliku verbalnog nasilja (Lawrence – Matsuda – Delgado – Crenshaw 1993). Preko 90% homoseksualnih žena i muškaraca u savremenim istraživanjima navodi da su bili žrtve nekog djela počinjenog iz mržnje, dok je učestalost seksističkih uznemiravanja procijenjena na svaku drugu ženu u radnom okruženju (Herrek 1989). Pojava društvenih platformi i mogućnost razmjene informacija

među korisnicima širom svijeta, sve veća dostupnost i pojava novih medija u kojima sama publika kreira medijski sadržaj, doveli su posljednjih nekoliko desetljeća do prave ekspanzije ovog fenomena, a različite zemlje širom svijeta uvele su različite mehanizme njegovog bilježenja i praćenja. Problem govora mržnje evidentan je i u bosanskohercegovačkom društvu, a s obzirom na ratna dešavanja i animozitet koji i dalje vlada među pripadnicima različitih etničkih grupa, njegova incidencija je u stalnom porastu.

Iako postoje brojni radovi koji se bave proučavanjem govora mržnje, većina njih predstavlja svojevrsan pokušaj određenja samog koncepta i analiziranja njegove zastupljenosti u društvu, pružajući malo ili nimalo uvida u posljedice koje ovaj fenomen ostavlja na pojedinca i na društvo u cjelini. Stoga je cilj ovog rada prikazati najrelevantnije spoznaje do kojih su naučnici došli. Najprije slijedi pregled različitih konceptualizacija ovog fenomena u znanstvenoj literaturi, a zatim i pregled empirijskih radova u području psihologije koji govore o posljedicama govora mržnje, te različitim individualnim i kontekstualnim faktorima koji igraju važnu ulogu u njegovoj interpretaciji.

DEFINICIJA GOVORA MRŽNJE

Iako široko u upotrebi, govor mržnje je termin koji nema jedinstveno značenje. U jednom od ranih radova Smolla (1990) ističe da se govor mržnje može definisati kao “generički pojam koji obuhvata upotrebu govora za napade na temelju rase, etniciteta, religije ili seksualne orijentacije” (1990: 195). Na sličan način, Leets i Giles (1999) kažu da su to izjave namijenjene izazivanju štete, odnosno izjave koje ljudi percipiraju kao štetne, dok je prema Matsudi (1993) govor mržnje svaki govor koji uključuje pogrдне nazive za rasu, spol ili vjeru, potlačujuće karikature, te različiti oblici prijetnje. Iako definicije proizlaze iz različitih tradicija, one su komplementarne, a zajedničko svima njima jeste shvatanje da je govor mržnje diskurzivni akt koji u sebi sadrži elemente vrijeđanja i ponižavanja čovjeka ili grupe ljudi zbog njegove rasne, etničke ili religijske pripadnosti ili seksualne orijentacije. Na temelju novijeg pregleda literature, Parekh (2012) je ponudio integrativnu definiciju koja ističe tri definirajuća obilježja govora mržnje. Kao prvo, usmjeren je protiv specifične individue ili grupe individua na osnovu neke arbitrarne ili normativno irelevantne osobine. Drugo, on stigmatizira

ciljnu grupu tako što joj implicitno ili eksplicitno dodjeluje karakteristike koje se smatraju nepoželjnim. Takvim govorom zagovara se nejednakost, netrpeljivost i podređenost određenih grupa u društvu. I treće, ciljna grupa smatra se kao legitiman objekt nasilja.

Nepostojanju jedinstvene definicije doprinosi činjenica da se govor mržnje javlja u različitim oblicima, u rasponu od uvredljivih primjedbi pa sve do izjava koje pozivaju na nasilje. Tako, naprimjer, može se ispoljavati u vidu organiziranog političkog govora kojim se propagira nasilje, kao što je bio slučaj s nacionalističkog ideologijom Njemačke tokom Drugog svjetskog rata, ali može uključivati i radnje koje čak ne moraju biti prepoznate kao “govor”, kao što je spaljivanje križa kojima pripadnici Ku Klux Klana iskazuju rasnu netrpeljivost i mržnju (Haiman 1993). To mogu biti različite internet-stranice koje promoviraju etničku mržnju ili homofobiju, ali i jednostavne predrasudne primjedbe među strancima na javnim mjestima (Nielsen 2002). Nedosljednosti u određivanju govora mržnje ukazuju na fundamentalni problem identificiranja njegovih kritičnih komponenti, što je rezultiralo time da je Evropsko vijeće oformilo komitet stručnjaka za izradu protokola govora mržnje. Prema definiciji sadržanoj u dodatku Preporuke 97(20) Komiteta ministara Vijeća Evrope govor mržnje određen je kao bilo koji izraz (verbalni ili neverbalni) kojim se zagovara, promovira ili inicira mržnja, diskriminacija ili nasilje protiv bilo koje individue ili grupe individua, na temelju boje kože, te nacionalnog ili etničkog porijekla.

Za razliku od drugih oblika diskriminacije (npr. nejednakost položaja utemeljena na nacionalnoj ili spolnoj pripadnosti, uskraćivanje prava i slično) koji su indirektni, govor mržnje predstavlja direktnu diskriminaciju s izravnim ciljem nanošenja psihičke boli. Samim tim proučavanje prirode, učestalosti i potencijalnih posljedica ovog fenomena je krucijalno. Iako postoje brojni radovi u kojima se uglavnom vode rasprave o tome gdje prestaju granice slobode izražavanja kao temeljnog ljudskog prava, a počinje govor mržnje, te zaslužuje li govor kojim se vrši ugnjetavanje pripadnika određene grupe ljudi krivično sankcionisanje, vrlo je malo argumenata koji se oslanjaju na rezultate empirijskih studija. Cilj ovog rada jeste sumirati rezultate dosadašnjih studija u ovom polju, uz određene sugestije za dalja istraživanja. Iako se, kao što je ranije spomenuto, govor mržnje može odnositi i na različite neverbalne poruke i pisane materijale, važno je naglasiti da se u većini istraživanja koja će biti prikazana u nastavku, govor

mržnje odnosi na verbalne iskaze koji u sebi sadrže elemente vrijeđanja ili stigmatiziranja ljudi na temelju njihove pripadnosti određenoj grupi.

POS LJEDICE IZLAGANJA GOVORU MRŽNJE

Proučavanjem govora mržnje bave se stručnjaci različitih disciplina – poput lingvistike, komunikologije i psihologije. Oni su ponudili vrijedne teorijske i konceptualne spoznaje o samom fenomenu. Jedan od prvih autora koji su upozorili na njegove štetne posljedice bio je Matsuda (1989) koji, govoreći o efektima izlaganja rasističkim komentarima, ističe pojavu negativnih stanja kao što su psihološki stres i smanjeno samopoštovanje te restrikcije slobode kretanja i druženja. Još jedan od ranih teoretičara bio je Smolla (1990), koji je potencijalnu štetu prouzrokovanu govorom podijelio u tri kategorije. Prva kategorija obuhvata posljedice koje su fizičke prirode: štetu koja se direktno odnosi na čovjeka ili na materijalno vlasništvo. Primjer toga je govor koji potiče osobu ili masu ljudi na krivična djela poput paljenja imovine, kamenovanja i slično. Govor, također, može inicirati nasilje prema samoj osobi koja ga izriče, ukoliko je shvaćen kao uvreda ili prijetnja. Druga kategorija obuhvata posljedice koji se tiču odnosa u društvu. Naime, govor može imati snažan utjecaj na socijalne odnose, na profesionalnu saradnju, pa čak i na odnose među državama. Treća kategorija obuhvata reaktivnu štetu nastalu usljed emocionalnih i intelektualnih reakcija na sadržaj govora. Ovakve reakcije mogu se javiti na individualnoj, ali i na kolektivnoj razini. Iako ovi radovi nude teorijske, interpretativne i deskriptivne spoznaje, ipak su bez empirijskih premisa o samom fenomenu. Generalno govoreći, izuzetno je malo znanstvenih uopštavanja koja bi omogućila potpunije razumijevanje ovog problema.

Sve veća prisutnost govora mržnje u različitim sferama društvenog života rezultirala je i većim interesom za njegovo znanstveno proučavanje. Iako najveći broj radova uglavnom pruža podatke o prevalenciji ovog oblika diskriminacije prema različitim subordiniranim grupama u savremenom društvu, u novije vrijeme su se javila istraživanja koja ispituju reakcije ljudi, naročito žrtava, te kontekstualne i individualne faktore koji objašnjavaju okolnosti u kojima govor mržnje ostvaruje svoja štetna djelovanja.

U ovom radu napravljena je sinteza naučnih publikacija koje su se bavile empirijskim proučavanjem ovog fenomena. Najprije slijedi opis studija

koje su proučavale koliko ljudi generalno procjenjuju govor mržnje štetnim te kako na njega reaguju same žrtve i, u konačnici, koji su efekti ovog fenomena na široj društvenoj razini.

ISTRAŽIVANJA GOVORA MRŽNJE

Jedno od glavnih pitanja u studijama koje se bave proučavanjem govora mržnje jeste koliko ga generalno ljudi procjenjuju štetnim i kako na njega reaguju na afektivnoj, kognitivnoj i bihevioralnoj razini. Leets i Giles (1997) su u seriji studija ispitivali reakcije euroameričkih i azijskih studenta na rasistički govor mržnje usmjeren prema azijskim Amerikancima. Istraživači su varirali intenzitet poruka pri čemu su ekstremni slučajevi govora mržnje uključivali psovanje, vrijeđanje i prijetnje, dok su blaži oblici uključivali kritiku i stereotipne primjedbe. Istraživači su mjerili štetnost govora mržnje kroz anticipirani psihološki i emocionalni stres koji ispitanici atribuiraju njegovim žrtvama. Pretpostavke autora bile su sljedeće:

1. Ekstremni oblik govora mržnje bit će procijenjen više štetnim nego blaži oblik;
2. Pripadnici “stigmatizirane” grupe (ispitanici azijskog porijekla) procjenjivat će bilo koji oblik govora mržnje više štetnim nego pripadnici većinske grupe (bijelci);
3. Pripadnici “stigmatizirane” grupe (ispitanici azijskog porijekla) tražit će više novčane naknade za izricanje poruka mržnje te će pružati veću podršku žrtvama nego pripadnici “vanjske grupe” (bijelci).

Rezultati istraživanja generalno podržavaju hipoteze. Postojao je glavni efekat vrste govora, pri čemu su ispitanici procjenjivali ekstremni oblik govora mržnje više stresnim nego blaži. Nadalje, ispitanici koji se identificiraju sa žrtvama govora mržnje tražili su oštrije kazne za njegovo propagiranje. Ipak, dobiven je i jedan neočekivan nalaz. Naime, iako su očekivali da će azijski studenti zbog veće identifikacije sa žrtvama procjenjivati govor mržnje štetnijim nego euro-američki studenti, pokazalo se upravo suprotno. Pripadnici većinske grupe (bijelci) su u uvjetima procjene ekstremnih primjera govora mržnje atribuirali veću štetu za žrtve nego što su pripadnici unutarnje grupe u bilo kojem uvjetu.

Budući da su reakcije ljudi na poruke koje se mogu okarakterizirati kao govor mržnje pod utjecajem brojnih faktora (kontekst u kojem se takav

govor javlja, od koga dolazi, da li je slušatelj pripadnik vulnerabilne grupe i slično), neki su autori u svojim istraživanjima ispitivali i moderatorsku ulogu ovih faktora u procjenama govora mržnje. Cowan i Hodge (1996) proveli su istraživanje u kojem su ispitivali prosudbe ispitanika o tome koliko je govor mržnje usmjeren prema različitim manjinskim skupinama uvredljiv i treba li i u kojem stepenu osoba koja šalje takve poruke biti sankcionisana, uzimajući u obzir kontekstualne faktore i socio-demografske karakteristike ispitanika. U studiju su bili uključeni studenti i ljudi iz opće populacije, većinom bijelci (oko 51%), te pripadnici ostalih grupa (Afroamerikanci, Latinoamerikanci, Azijati i ostali). Svi su učesnici imali zadatak da procijene potencijalnu razinu uvredljivosti različitih scenarija koji opisuju tipične slučajeve govora mržnje, te da za svaki od njih naznače u kojoj mjeri osoba (protagonista govora mržnje) treba biti sankcionisana. Varijable kojima je manipulirano u istraživanju žrtve su govora mržnje (etničke manjine, žene, homoseksualci), da li je govor izrečen javno ili privatno te da li su žrtve na njega reagovale ili ne. Za razliku od nalaza Leetsa i Gilesa (1997), prema kojima pripadnici većinske grupe (bijelci) govor mržnje procjenjuju kao više štetan nego pripadnici manjinske grupe (ispitanici azijskog porijekla), ovi istraživači su pronašli, da u odnosu na žene, muškarci (pripadnici većinske grupe) govor mržnje generalno procjenjuju manje uvredljivim. Nadalje, pokazalo se da je govor mržnje usmjeren prema etničkim grupama procijenjen kao više uvredljiv i da zaslužuje veće sankcije nego govor usmjeren prema ženama ili homoseksualcima. Javno izricanje govora mržnje ocijenjen je kao uvredljiviji nego privatni, naročito onda kada je postojala reakcija žrtve, dok je privatni govor mržnje procijenjen negativnije u situaciji kada nije bilo reakcije žrtve. Karakteristike procjenjivača poput etničkog porijekla, spola, obrazovanja ili dobi imale su važnu moderatorsku ulogu kada je riječ o procjenama govora mržnje. Tako su muški ispitanici koji pripadaju manjinskim skupinama svaki govor procijenili kao manje uvredljiv i pripisivali manju odgovornost njegovom izricanju nego ženski ispitanici manjinskih grupa i pripadnici nemanjinskih grupa. Muškarci su generalno drugačije odgovarali nego žene, dok su manjinske skupine u većoj mjeri diskriminirale između privatnog i javnog govora. Pokazalo se da većinske grupe (u ovom slučaju bijelci) koriste više kriterija prilikom donošenja odluka o tome da li je govor uvredljiv, dok manjinske grupe, žene i rasne i etničke manjine, imaju tendenciju da svaki govor doživljavaju kao uvredljiv, vjerovatno zbog većeg stepena empatije i

veće identifikacije s osjećajima žrtve s obzirom na to da su i sami bili žrtve takvih govora tokom života.

Cowan i Metrick (2002) proveli su slično istraživanje u kojem su ispitali direktne i interakcijske efekte individualnih karakteristika (etnicitet ispitanika, spol ispitanika, ko je bio žrtva govora mržnje) i raznih oblika ispoljavanja govora mržnje (da li je govor izrečen javno ili privatno, jesu li postojali bihevioralni odgovori žrtve, jesu li postojali afektivni odgovori žrtve). Ispitanici su procjenjivali različite scenarije koje opisuju govor mržnje u studijskom okruženju prema njegovoj ofanzivnosti, percipiranoj šteti za žrtve, i koliko je odgovor žrtve bio prikladan. Ispitanici su također odgovarali na pitanje o tome treba li i na koji način osoba biti kažnjena za iniciranje takvog govora. Rezultati su pokazali da su odgovori žrtve (bihevioralni i emocionalni) imali veliki utjecaj na to kako ispitanici procjenjuju govor mržnje. Kada je postojala reakcija žrtve i kada je žrtva bila preplašena, govor je procijenjen ofanzivnijim i štetnijim nego kada nije bilo reakcije i kada je osoba bila smirena. Interakcije između ponašajnih i emocionalnih odgovora ukazale su na to da su procjene štetnosti i odgovornosti bile najveće kada je žrtva uplašeno izbjegavala osobu koja je vrijeđa, a najmanje kada je osoba bila smirena i ignorisala takve poruke. Autori ovaj nalaz objašnjavaju time da kada žrtve izbjegavaju govor, zapravo posmatrač može zaključiti da isti nije uvredljiv. Suprotno tome, ukoliko postoji reakcija žrtve, ukoliko je ona emocionalno obojena i žustra, stvara se dojam da je šteta uzrokovana govorom mnogo veća. Autori su također pokazali da je govor procijenjen više uvredljivim kada je izrečen javno nego privatno. U skladu s očekivanjima, utvrđene su i spolne razlike u procjenama scenarija, pri čemu se žene generalno ocjenjivale govor štetnijim od muškaraca, te se u skladu s nalazima ranijih studija pokazalo da pripadnici manjinskih skupina (nebijelci, žene i osobe homoseksualne orijentacije) govor procjenjuju štetnijim od pripadnika manjinske grupe. Generalni zaključak istraživanja je da kontekst u kojem se govor mržnje javlja igra ključnu ulogu u percepciji njegove štetnosti.

Iako navedena istraživanja imaju važne implikacije za razumijevanje različitih kontekstualnih faktora koji doprinose percepciji govora mržnje kao uvredljivog ili štetnog, ipak ne pružaju uvid u to kakve posljedice govor mržnje ima kada ga osoba direktno iskusi. Drugim riječima, spomenuta istraživanja isključivo su se fokusirala na anticipirane posljedice govora

mržnje kod potencijalnih žrtava, pri čemu nisu mjerene direktne posljedice njegovom izlaganju. U jednom od pokušaja ispitivanja kako govor mržnje doživljavaju same žrtve Leets (2002) je ispitanicima koji su bili pripadnici manjinskih grupa (homoseksualci i Židovi) dala da čitaju primjere zabilježenih slučajeva govora mržnje, te je uz uputu da zamisle sebe u sličnim situacijama tražila da odgovore na pitanja o a) kratkoročnim i dugoročnim posljedicama izlaganja takvim sadržajima (npr. "Da ste Vi bili na mjestu osobe iz primjera, da li biste iskusili neke kratkoročne/dugoročne reakcije i koje?"; b) motivima koji su u pozadini njihovog izricanja (npr. "Šta mislite da je bio motiv osobe za ovakav govor?"); c) eventualnim odgovorima na takve poruke (npr. "Kako biste reagovali da ste se našli u sličnoj situaciji?") te namjerama traženja socijalne podrške. Najčešće kratkoročne posljedice o kojima izvještavaju ispitanici bile su emocionalne prirode (prisustvo negativnih emocija kao što su ljutnja i tuga), dok su dugoročne posljedice uključivale promjene stavova prema onima koji promoviraju ovaj oblik diskriminacije. Autorica ističe da su kratkoročne i dugoročne posljedice izlaganja govoru mržnje slične po obliku (ali ne nužno i po intenzitetu) efektima nekih traumatskih iskustava. Što se tiče percepcije motiva za izricanje uvredljivih poruka, ispitanici ih uglavnom pripisuju motivima kao što su neznanje i potisnuta mržnja. Također se pokazalo da ispitanici iz obje stigmatizirane grupe najčešće odgovaraju na uvredljive komentare pasivnim strategijama, navodeći kao razlog to da ne bi htjeli dalje ulaziti u konflikt s takvim osobama ili da takvi ljudi nisu vrijedni njihove pažnje. Pokazalo se da su homoseksualci češće izvještavali o tome da bi tražili socijalnu podršku nego Židovi, te su bili konzistentniji u priznavanju neposrednih emocija.

Nielsen (2002) je u svom istraživanju nastojala ispitati učestalost, prirodu i odgovore ispitanika na jedan poseban oblik rasne i spolne diskriminacije: rasni i seksistički govor mržnje. Ona je intervjuirala preko sto ispitanika opće populacije o tome jesu li i koliko često bili žrtve nekog od ovih oblika diskriminacije te kako su reagovali na njih. Autorica određuje seksistički govor mržnje kao bilo koji vid neželjenog seksualno sugestibilnog govora kao dio šireg procesa seksualne objektivizacije žene, koji može biti povezan s različitim rizicima za mentalno zdravlje – kao što je npr. poremećaj hranjenja. Na pitanje koliko često ispitanici na javnim mjestima čuju komplimente vezane za fizički izgled, oko 74% muškaraca odgovara sa *rijetko*

ili *nikad*, dok samo 24% žena daje takve odgovore. Takve primjedbe o izgledu, iako bez eksplicitno loše namjere, mnoge žene smatraju nepoželjnim. Na pitanje koliko često imaju priliku na javnom mjestu čuti neki komentar sa seksualnom konotacijom od potpunih stranaca, 100% ispitanih žena izjavljuje da ih je čulo u nekom trenutku. Čak 61% ispitanica izjavljuje da čuju uvredljive ili seksističke primjedbe od stranaca na javnim mjestima svaki dan ili izuzetno često. Reakcije na seksualno sugestivne izjave variraju u ovisnosti od prirode komentara (radi li se o komplimentima vezanim za izgled ili komentarima sa seksualnim konotacijama), generalnom stavu žena, okolnostima u kojima se komentari javljaju te raspoloženju žene u momentu kada čuju takav komentar. Pristojni komentari koji se javljaju u vidu različitih komplimenata generalno ne izazivaju negativne emocije (strah ili ljutnja), ali treba istaknuti da komentar koji neke žene smatraju pristojnim, za druge može biti uvredljiv. Eksplicitniji oblici seksističkog govora izazivaju najčešće tri oblika internalnih reakcija: strah, šutnju i planiranje. Kada je riječ o primjedbama sa seksualnim konotacijama od strane stranaca na javnim mjestima, jedna trećina žena izjavljuje o povećanom osjećaju straha u takvim situacijama. Još veći broj ih se osjećalo napadnuto i ugroženo. Skoro polovica (preko 40%) ispitanica izvještava o tome da zbog straha nisu odgovarale na takve komentare. Kada je riječ o govoru mržnje utemeljenom na rasnoj pripadnosti, ispitanici su izvještavali o različitim reakcijama. Iako samo 17% osoba koje su bile žrtve verbalnog rasizma izvještava da je osjećala strah i ljutnju, samo je mali broj njih odgovorio na takve komentare. Reakcije su većinom uključivale ignorisanje i napuštanje situacije. Neki ispitanici izvještavali su o tome da se osjećaju tužno. Nekoliko ispitanika (oko 28% njih) izvještava o tome da su verbalno odgovorili na rasističke primjedbe, ali samo kada su se nalazili na javnim mjestima kada je bilo više ljudi.

Kako bi istražili učestalost i efekte rasne diskriminacije, Landrine i Kloff (1996) razvili su instrument nazvan *The Schedule of Racist Events* (SRE) koji mjeri koliko često ljudi doživljavaju neki vid rasne diskriminacije, te koliko ih procjenjuju stresnim. Pod rasnom diskriminacijom autori podrazumijevaju različite vidove diskriminacije utemeljene na rasi, poput nazivanja rasističkim imenima, optužbe ili sumnje da je osoba ukrala ili prevarila, različite vidove diskriminacije na poslu i slično. Rezultati su pokazali zabrinjavajući podatak gdje je 100% ispitanika izvještavalo o tome

da su tokom života bili izloženi nekom obliku rasne diskriminacije, dok većina njih (79%) izvještava da su nekad nazivani pogrđnim rasističkim izrazima. Autori su pronašli i značajnu pozitivnu korelaciju između rezultata na SRE-skali i učestalosti somatskih psiholoških simptoma sa Hopkinsonove ček-liste koji su inače povezani sa stresom. Naime, što je rezultat na SRE-skali bio veći, to su osobe više izvještavale da imaju glavobolje, vrtoglavice, da se češće osjećaju usamljeno i slično.

Rezultati su također pokazali pozitivnu povezanost između subjektivnog doživljaja diskriminacije i korištenja negativnih strategija suočavanja sa stresom, gdje su osobe sa višim rezultatima na SRE-skali bile sklonije većoj konzumaciji cigareta.

Na sličan način, analizom arhivskih podataka o migrantima iz deset različitih evropskih zemalja u SAD-u tokom pedesetih godina prošlog stoljeća, Mullen i Smyth (2004) pronašli su pozitivnu relaciju između učestalosti govora mržnje prema ovim manjinama i stope suicida među njima. Migrantske skupine suočene s više negativnih etnofaulizama, odnosno govorom mržnje, češe čine suicid.

U novijem istraživanju autori Garbán, Iribarren i Noriega (2012) otišli su korak dalje pokazujući da se izlaganje govoru mržnje može negativno odraziti na mentalno, ali i na fizičko zdravlje ljudi. Njihov uzorak sastojao se od 13 ispitanika (6 Latinoamerikanaca i 7 bijelaca) od kojih je traženo da slušaju radioemisije u kojima je bio prisutan govor mržnje prikazan kroz različite oblike rasističkih uvreda usmjerenih protiv Latinoamerikanaca. Prije i neposredno poslije uvođenja eksperimentalne manipulacije ispitanici su ispunjavali standardnu skalu anksioznosti, pri čemu im je također uzet i uzorak pljuvačke u svrhu mjerenja razine kortizola (fiziološki indikator stresa). U skladu s očekivanjima, izlaganje govoru mržnje vodilo je ka značajanom porastu u samoiskazima anksioznosti i razini kortizola. Nadalje, važno je istaći i to da su dobivene varijacije na obje mjere bile pozitivno povezane: što se razina anksioznosti zbog izlaganja govoru mržnje povećavala, to se povećavala i razina kortizola u pljuvački. Pored ovih nalaza, istraživači su također pronašli i alarmantan porast imunoloških regulatora *cytokina* koji su preteča mnogih fizičkih oboljenja. Još jedan važan nalaz u ovom istraživanju jeste da korelacije i trendovi opaženi u ovoj studiji predstavljaju generalni efekat koji nije specifičan za rasu ili

eticitet. Drugim riječima, fiziološke promjene izazvane govorom mržnje mogu jednako iskusiti vulnerabilne (manjinske grupe protiv kojih je govor mržnje usmjeren), ali i grupe ljudi od kojih takav govor dolazi.

Istraživanja također dosljedno pokazuju da pripadnici manjinskih, historijski ugnjetavanih grupa (kao što su Afroamerikanci) imaju hronične probleme s krvnim pritiskom (za pregled literature pogledati Anderson 1989), a većina istraživača ovaj nalaz tumači različitim oblicima rasizma kojima su ovi ljudi konstantno izloženi (Armstead – Lawler i sur. 1989; Fang – Myers 2001). Primjerice, Fang i Myers (2001) su ispitivali efekte rasističkih stresora i hostilnosti na kardiovaskularnu reaktivnost kod crnaca i bijelaca. Ispitanici su gledali isječke filmova od kojih su neki bili neutralni, neki hostilni (ali ne rasistički), a neki rasistički. Pokazalo se da je došlo do značajnog porasta dijastoličkog krvnog pritiska kod ispitanika koji su gledali hostilne i filmove koji sadrže rasizam nego neutralne. Slično tome, McNeilly i sur. (1995) su ispitujući kardiovaskularne reakcije na rasizam kod žena afroameričkog porijekla pronašli porast krvnog pritiska nakon izlaganja rasističkim stimulusima čak i nakon određenog vremena oporavka. Većina autora ističe da se rasizam (u bilo kojem obliku) treba razmatrati kao jedinstven stresor koji sam ili u kombinaciji s drugim stresorima (kao što je nizak socio-ekonomski status) ima tendenciju da nepovoljno utječe na neuroendokrini i autonomni sistem i tako utječe i na psihološku homeostazu organizma.

Kao što smo vidjeli, ispoljavanje poruka koje se jasno mogu okarakterizirati kao govor mržnje može izazvati snažne emocionalne i ponašajne reakcije žrtve, ali kako ove štetne poruke ostvaruju svoj utjecaj na međugrupnoj razini? Tajfelova teorija socijalnog identiteta (Tajfel i sur. 1979; Turner i sur. 1987) pruža teorijsko uporište za objašnjenje ovog procesa. Unutar teorije socijalnog identiteta konstrukt samopoštovanja dobio je središnju ulogu u objašnjenju međugrupne diskriminacije. Prema ovoj teoriji, ljudi su pozitivno pristrani prema vlastitoj grupi jer na taj način postižu poželjnu različitost vlastite grupe i pozitivni socijalni identitet, a time povećavaju vlastito samopoštovanje. Naglasak je, dakle, na motivacijskoj dimenziji međugrupne diferencijacije. Socijalni identitet najčešće postaje salijentan i aktivno utječe na ponašanje u kontekstima u kojima su granice među grupama jasno istaknute (Haslam i sur. 1999). Očigledno, kao podražaj u kojem međugrupne razlike dolaze do izražaja, govor mržnje čini

socijalni identitet naročito salijentnim. Govor mržnje predstavlja prijetnju pozitivnim značajkama grupe protiv koje je usmjeren, i stoga je prijetnja potencijalno važnom aspektu selfa pripadnicima te grupe. U dvije studije u kojima su ispitivani američki studenti azijskog porijekla Boekmann i Liew (2002) su istraživali različite karakteristike odgovora na rasistički govor mržnje u odnosu na druge oblike uvrede. U studijama su varirane žrtve uvredljivog govora (Azijati, Afroamerikanci i pretile osobe) i priroda uvrede (sitna krađa ili uvredljiv govor). Ispitalo se kako izlaganje različitim vrstama uvreda djeluju na kolektivno samopoštovanje i koja je uloga socijalne identifikacije u tom procesu. Rezultati su pokazali da je govor mržnje usmjeren prema žrtvama na temelju etničkog porijekla više kažnjava nego drugi oblici uvredljivog govora ili sitne krađe. Govor mržnje izazivao je snažnije emocionalne reakcije i, u slučaju azijskih žrtava, imao deprimirajući učinak na kolektivno samopoštovanje. Etnička identifikacija moderirala je ove odgovore. Istraživači na temelju rezultata ovih studija ističu dva važna zapažanja. Kao prvo, Amerikanci azijskog porijekla posmatraju uvrede utemeljene na grupnim karakteristikama odvojeno od uvreda utemeljenih na individualnim karakteristikama. Nadalje, ovi ispitanici posmatraju govor mržnji kao ozbiljniji zločin od sitne krađe, što može reflektirati društvene promjene koje su i uzrok i posljedica legislativnih promjena koje sada formalno sankcionišu rasističke radnje.

Greenberg i Pyszezynski (1986) izveli su eksperiment u kojem su ispitivali kako će se upotreba etničkih uvreda (eng. *ethnic slurs*) odraziti na prosudbe ispitanika (bijelaca) o vještinama vođenja debate crnca. Pokazalo se da su učesnici studije slabije ocijenili vještine nakon što je osoba izgubila debatu, ukoliko su čuli saradnika kako koristi pogrđni izraz za crnca, što ukazuje na to da u uvjetima slabog uratka, prisustvo etničke uvrede može potaknuti negativne evaluacije.

ZAKLJUČAK

Sve češća rasprava koja se u znanstvenim krugovima vodi oko govora mržnje, te njegova sve veća prisutnost u našem svakodnevnom životu rezultirala je brojnim publikacijama koje nude vrijedne teoretske, interpretativne i deskriptivne spoznaje, ali su obično bez empirijskih premisa o samom fenomenu. Generalno govoreći, ne postoji dovoljno znanstvenih uopštavanja koje bi omogućile potpunije razumijevanje i objašnjenje ovog problema.

S obzirom na to da je govor mržnje direktna diskriminacija – čiji je cilj izravno nanošenje štete (kroz vrijeđanje, omalovažavanje, prijetnje i brojne druge oblike iskazivanja etničke, vjerske ili spolne netrpeljivosti), izuzetno je važno proučavanje njegovih posljedica na čovjeka i na društvo u cjelini.

U području psihologije posljednjih su nekoliko desetljeća inicirane brojne studije koje su ispitivale kako ljudi općenito doživljavaju govor mržnje i kako na njega reaguju na afektivnoj, kognitivnoj i ponašajnoj razini. Generalni je nalaz ovih istraživanja da ispitanici procjenjuju govor mržnje više štetnim nego neke druge forme nasilja ili prestupništva (kao što je sitna krađa). Pripadnici manjinskih grupa (npr. nacionalne manjine u pojedinim zemljama, homoseksualci i slično) općenito procjenjuju veće posljedice govora mržnje na mentalno zdravlje žrtava nego pripadnici većinskih grupa (npr. muškarci ili bijelci), što se općenito objašnjava time da su češće dolazili u dodir s nekim oblicima govora mržnje tokom života, što ih čini osjetljivijim i reaktivnijim na ovaj problem.

Pored studija koje su ispitivale percepciju ljudi o štetnosti govora mržnje kroz različite zamišljene scenarije koji prikazuju hipotetske situacije u kojima su se nalazile žrtve, postoje i istraživanja koja su ispitivala posljedice govora mržnje kada ga osoba direktno iskusi. Najčešće kratkoročne posljedice o kojima izvještavaju ispitanici u eksperimentima su emocionalne prirode (pojava negativnih emocija kao što su ljutnja i tuga), dok dugoročne posljedice uključuju promjene stavova prema ljudima koji propagiraju ovaj oblik diskriminacije. Također, pokazalo se da je govor mržnje, zajedno s drugim oblicima rasne diskriminacije, u pozitivnoj korelaciji s različitim psihosomatskim simptomima (kao što su anksioznost, depresija, učestale glavobolje, nesanica i slično). Pokazalo se da govor mržnje može imati ozbiljne posljedice i za fizičko zdravlje ispitanika, s obzirom na to da je pronađeno da dovodi do pojačanog lučenja kortizola i da je povezan s povišenim krvnim pritiskom, a neka istraživanja čak pokazuju povezanost izlaganja govoru mržnje s povećanom konzumacijom cigareta i povećanim rizikom za suicid.

Pomenuta istržavanja ukazuju na širok raspon negativnih posljedica izlaganja govoru mržnje. Ipak, potrebno je više eksperimentalnih studija u kojima se ljudi najprije izlažu ovom fenomenu, te se, zatim, mjere njihove reakcije uz ispitivanje različitih moderatorskih i medijatorskih varijabli

kojima se objašnjava mehanizam djelovanja govora mržnje. Ono što generalno nedostaje u istraživanjima jeste testiranje posljedica govora mržnje na kognitivno funkcioniranje ljudi. Budući da govor mržnje po definiciji sadrži elemente vrijeđanja i omalovažavanja ljudi na temelju njihove pripadnosti određenoj grupi (npr. “Svi muslimani su teroristi” ili “Crnci su manji inteligentni”), bilo bi zanimljivo ispitati dovodi li izlaganje ovom fenomenu do aktivacije stereotipne prijetnje i, skladno tome, smanjenom uratku ispitanika u testnim situacijama. Problem govora mržnje vrlo je evidentan u bosanskohercegovačkom društvu te je njegovo proučavanje u takvom postratnom kontekstu od izuzetnog teorijskog značaja za razumijevanje ovog fenomena.

Literatura

1. Anderson, N. B., 1989. “Racial differences in stress-induced cardiovascular reactivity and hypertension: current status and substantive issues”. *Psychological bulletin*, 105(1), str. 89.
2. Armstead, C. A., Lawler, K. A., Gorden, G., Cross, J., & Gibbons, J., 1989. “Relationship of racial stressors to blood pressure responses and anger expression in black college students”. *Health Psychology*, 8 (5), str. 541.
3. Boeckmann, R. J., & Liew, J., 2002. “Hate speech: Asian American students’ justice judgments and psychological responses”. *Journal of Social Issues*, 58(2), str. 363–381.
4. Cowan, G., & Hodge, C., 1996. “Judgments of hate speech: The effects of target group, publicness, and behavioral responses of the target”. *Journal of Applied Social Psychology*, 26 (4), str. 355–374.
5. Cowan, G., & Mettrick, J., 2002. “The effects of target variables and setting on the perception of hate speech”. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, str. 277–299.
6. Fang, C. Y., & Myers, H. F., 2001. “The effects of racial stressors and hostility on cardiovascular reactivity in African American and Caucasian men”. *Health Psychology*, 20 (1), str. 64.
7. Garban, H., Iribarren, F. J., Noriega, C. A., Barr, N., & Zhu, W., 2012. “Using Biological Markers to Measure Stress in Listeners of Commercial Talk Radio”. *Chicano Studies Research Center Working Paper*, 3, str. 1–8.
8. Greenberg, J., & Pyszczynski, T., 1986. “Persistent high self-focus after failure and low self-focus after success: The depressive self-focusing style”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, str. 442–457.

9. Haiman, F. S., 1993. *Speech Acts and the First Amendment* (p. 32). Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.
10. Haslam, S. A., Oakes, P. J., Reynolds, K. J., & Turner, J. C., 1999. "Social identity salience and the emergence of stereotype consensus". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25 (7), str. 809–818.
11. Herek, G. M., 1989. "Hate crimes against lesbians and gay men: Issues for research and policy". *American Psychologist*, 44 (6), str. 948.
12. Lawrence, C. R., 111, Matsuda, M. J., Delgado, R., & Crenshaw, K. W., 1993. Introduction. In M. J. Matsuda, C. R. Lawrence, 111, R. Delgado, & K. W. Crenshaw (Eds.), *Words that wound: Critical race theory, assaultive speech, and the First Amendment* (pp. 1–15). Boulder, CO: Westview.
13. Leets, L., 2002. "Experiencing hate speech: Perceptions and responses to anti-semitism and antigay speech". *Journal of social issues*, 58 (2), str. 341–361.
14. Landrine, H., & Klonoff, E. A., 1996. "The schedule of racist events: A measure of racial discrimination and a study of its negative physical and mental health consequences". *Journal of Black Psychology*, 22 (2), str. 144–168.
15. Leets, L., & Giles, H., 1997. "Words as weapons—when do they wound? Investigations of harmful speech". *Human Communication Research*, 24 (2), str. 260–301.
16. Matsuda, M. J., Lawrence, C. R., Delgado, R., & Crenshaw, K. W., 1993. *Words that wound. Critical Race Theory, Assaultive Speech, and the First Amendment*. Westview Press: Boulder.
17. McNeilly, M. D., Robinson, E. L., Anderson, N. B., Pieper, C. F., Shah, A., Toth, P. S., ... & Kuchibatla, M., 1995. "Effects of racist provocation and social support on cardiovascular reactivity in African American women". *International Journal of Behavioral Medicine*, 2 (4), str. 321–338.
18. Mullen, B., & Smyth, J. M., 2004. "Immigrant suicide rates as a function of ethnophaulisms: Hate speech predicts death". *Psychosomatic Medicine*, 66 (3), str. 343–348.
19. Nielsen, L. B., 2002. "Subtle, pervasive, harmful: Racist and sexist remarks in public as hate speech". *Journal of Social Issues*, 58 (2), str. 265–280.
20. Parekh, B., 2012. "Is there a case for banning hate speech?". *The content and context of hate speech: Rethinking regulation and responses*, str. 37–56.
21. Smolla, R. A., 1990. "Rethinking First Amendment Assumptions About Racist and Sexist Speech". *Wash. & Lee L. Rev.*, 47, str. 171.
22. Smolla, R., 1993. *Free speech in an open society*. New York: Vintage Books.

23. Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S., 1979. "An integrative theory of intergroup conflict". *Organizational identity: A reader*, str. 56–65.
24. Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. S., 1987. *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Basil Blackwell.
25. Vijeće Evrope, Komitet ministara, Preporuka 97(20) o "govoru mržnje", 30. 10. 1997, dostupno na: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b>

CONSEQUENCES OF HATE SPEECH: AN OVERVIEW OF EMPIRICAL STUDIES

Summary

Hate speech, variously labelled derogatory, or assaultive speech, is present in almost all spheres of social life. While it has been widely addressed in both popular and legal literature, literature dealing with perception and consequences of hate speech has been sparse. The aim of this article is to present the most relevant empirical findings in this area. Unlike other forms of discrimination which are rather indirect, hate speech is a direct form of discrimination which is aimed to cause damage, which includes lasting psychological and physical damage to the target person. The paper provides a synthesis of relevant research about individual and societal consequences of hate speech. We also point out some limitations of previous research and give some recommendations for future work in this area.

Keywords: *hate speech, discrimination, psychological and physical consequences*